ՄԵԼՈՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԼՐԱԳԻՐ

ԿԱՊԱՒՈՒԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՒԵՒՏՐԱԿԱՆ

Յառաջդիմութեան տպագրական-ինչնուն ընդունակ է ֆիզիքական մէջ. Հոյակապ մեքենայ, և գրավաճառ Պատուհան Ընկերութեան հրատարակութեանց մէջ. հոյակապ տպագիրներ-ով Պատուհանէի Հոգաբարձուց մօտ։

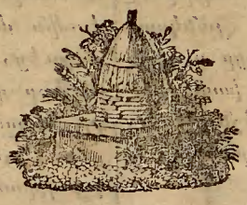

Յրատարակը շաբաթը մէկ անգամ հրատարակուի այն շաբաթ օր, և տարեկան գինն է վեց ռուբլի ընդ ֆիզիքականը և ընդ ուրիշ տրակն։

ՌՈՒԱՍՆ

Ով որ ուզէնայ վաճառականութեան համար արձակ գործել վերջաբանական յայտարարութիւն տալ լրագրիս մէջ, ամէն 4 տառի համար հինգ 1 կոպէկ արծաթ։

ՏԱՐԻ

ՀԱՄԱՐ 43 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ 25 1858 ԱՄԻ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐՔ։

ԹՈՒՐՔԱՍՏԱՆ. ըստ առաջի առնելոյ Տէր Տէղակալին Կովկասեան և ըստ կարգադրութեան Կովկասեան Յոգոլոյն (կօմիտետ) Ամենաղրամածաբար բարեհաճեցաւ շնորհել Ասղիկոս Պետրոսեան Եկեղեցւոյ Հոգեւորականին Հայոցդպրեվանքին Վերակացու և Դիվանի վանական Կրօնից Թուրմանեանցին՝ վարձ գերազանց ջերմեռանդն ծառայութեան նորա եկեղեցական անուանք ընկալեալ 1842 Թուէն, և վանս առանձին աշխատանաց նորա եկեղեցական փոխելը շահեցնելով և աւելացնելով արծաթի մեդալ՝ այս վերնագրով՝ „Ջերմեռանդութեան համար“, որ Պետերբուրգեան լենտով (ժապաւէն, երիզ) վզին քաշ անի։

ՕՐԻՈՒՈՐԱԿԱՆ ԸՆԾԱՅՔ։

Կովկասեան աշխարհի զանազան մասերումը պատահած յուլիս և օգոստոս ամիսներումն։

ա) Կովկասեան գծի ով Ընդհանուր։ Յուլիսի վերջին օրը ըկսը սկսած մինչ՝ի օգոստոսի վերջը ով Թիֆլիս զօրքը, որք կարգ կարգ բաժանուած են ամրոցներ շինելու և նոր նոր բանակատեղիք պատրաստելու համար, ոչ միայն կոտղոպտող լեռնականաց առաջը բռնելին, այլև ժամանակ առ ժամանակ յայտնութեամբ զորձերը կատարելին սահմանի մէջ։

Կոստանդինովեան օտրեադի զօրքն այս ժամանակի միջոցումը մի քանի անգամ յարձակողական գործողութեանց ձեռք առնուն։

Յունիսի 25 ին օտրեադը յետ գալով Կովկասեան գծի ով Թիֆլիս զօրաց հրամանատար Պ. Եվերով — Ի էյտեր նահանգ Ֆիլիպսոնն իմանալով, թէ Ալլան գետի ակունքում մաքսանենդ (կոնտրաբանդ) ապրանքի առուտուր է լինում, երեկոյեան 6 ժամին յուզարկեց Կնոեղ „Բես“, և „Նադա“, անունով պտիկ նաւերը յամաքը դուս եկող զօրաց հետ պօդպօլկովնիկ Ի եվաշեվին հրամանքի տակը։

Վուրանի գետաբերանին մօտանալով լուսադեմին յունիսի 26 ին օտրեադը սիրը դուս գնաց և առանց ուշանալու դեպ՝ի սարի գօշը վերև խաղաց։

Շրջակայ սարերի գլխին նշան տուող Թուանքներին ձայները և պահպանութիւն անող զօրքերի աղաղակները հնչուեցան, և կարճ ժամանակի մէջ սկսեցին հօրպատալ լեռնականաց գունդերը. բայց մեր զօրքը բնաջինջ անելով ամենայն բալականները և կրպակները, որ մաքսանենդ առուտուր անողներն շինել էին մօտ երկու վերստ տարածութեան վրայ հովտումը՝ յետ քաշուեցան լրանց նայելին, և առաւօտու 11 ժամին յաջողութեամբ յետ գառան Յեմեսեան նահակապետը։

Օգոստոսի 3 ին օտրեադն գլխաւոր պօդպօլկովնիկ Ի եվաշեվն զօրաց մի մասնովն արաւ մեծ հոգացողութիւն ձիանանց ուտելիքի մասին դեպ՝ի Յեմեսեան ձորն, ուր գանըւսմէր լեռնականաց հնձած խոտը, ձեռք ձգեց մի քանի գլուխ տաւար և յաջողութեամբ դարձաւ բանակը։

Ի գիշերի 12 էն 13 ն Օգոստոսի պօդպօլկովնիկ Ի եվաշեվն արաւ եկն յաջող հետախուզութիւն Յեմեսեան։

Մեւս օրը այս հովտի բնակիչքն փոխանորդներ յուղարկեցին պօդպօլկովնիկ Ի եվաշեվի մօտ յայտնելով լրանց հնազանդութիւնը և ստացան նրանից ժամանակաւոր վճիռ, որ կենան լրանց պատկանեալ աւելներումն, այսու պայմանաւ, որ մեզ հակառակ Թշնամական գործքի ձեռք չքաշեն։

Ընդհատ բերդապահ զօրքը այս միջոցումը ուրիշ օտրեադներից աւելի լեռնականաց յարձակմանց տակն ընկաւ,

բայց և ոչ միանգամ Թողուց նրան, որ յաջողութիւն ձեռք ձգի։

Ապրիլ յունիսի 26 ին լեռնականները մօտ 2000 մարդիկ Ընդարձակ շրջակայ կողմերը գաղթեցան մօտ գալով՝ յաջողակ ժամանակ որոնեցին, որ մեր խոտ հնձող օարեագին վրայ տան, բայց տեսնելով՝ թէ մերերը պատրաստ են կռուելու, հետացան իրիկնապահին, 400 մարդ չ՚եմուեցան բոլորովին դնելով՝ որ գիշերը մեզ վրայ տան, բայց և այս տեղ նրանց միտքը մեր թագուն զօրքերը յայտնի արին, և մին փոքր թուանք ձգելուց յետոյ՝ քշուեցան։

Յուլիսի 5 ին լեռնականները նոյնչափ մարդկանցով տեղը Թագուհուհիւնից օգուտ քաղելով յանկարծ պաշարեցին մեր որշած զօրքը, որ Ընդարձակ բերդիցը ուղարկուեր էին, որ Ալաճա սարի վրայ պատրաստած խոտը բերեն, և 13 րոպէ կռիւ տալով փախցրուց Թշնամուն, որ կռուի տեղը Թողուց 11 լեշ, 1 վիրաւորած ձի և շատ զէնք։

Յաջորդ հրացանաց ձայները Ընդարձակ գիւղապահն գլխաւոր մայորը Մանեասեին հրամայեց մօտիկ արածող ձիանց ջոկին դէպ՚ի բերդը քշել, և նրան մին բօստաղաշով և մին ծոխով կռուի տեղը հասաւ, բայց գործը գտաւ ուրիշ։ Ականատես լինելով իր հետ զօրքը, որ դեռ նոր էր պրծել մեծ կռիւը, նա առանց ուշանալու Թշնամոյ քամակիցը ընկաւ, բայց չկարաց նրա հետ հասնել։ Որանից յետոյ վշացնելով հացի ու խոտի մեծամեծ պատրաստութիւնքն, որ գտաւ դիզած Ախտալի հովտումն, մայիսը Մանեասեին յետ դառաւ Ընդարձակ կէսօրից յետոյ 3 ժամին։

Յուլիսի 7 ին Ընդարձակ շրջակայքումը երևեցան լեռնականաց երկու ջոկ ջոկ գունդեր յայտնի դիտաւորութեամբ, որ մեր ձիանոց ջոկին կամ խոտ բերող սայլերին վրայ տան։ Մայիսը Մանեասեին յառաջաց սէրերի պաշտպանութիւնը աւելացնելով, փոքր զօրքով Թշնամոյ առաջը դուրս գնաց։ Թշնամին մեր զօրաց մօտանալն տեսնելով՝ շատով դարձին առաւ փախուստ դէպ՚ի նախկին "Բայեվսկի" ամրոցը։ Մայիսը Մանեասեին հետ ընկերելով նրանց՝ դարձեալ Ջանասպարհին դուռ ցոյնի և խոտի մեծամեծ դէզեր, և ամենը կրակ տուեց, այրեց։

Օգոստոսի 23 ին Ադապազեան օարեագումն, ձիանոց խոտոկ բերողներն պաշտպանող զօրքն Շիպս գետի վրայ Թուփերի մէջ նստած լեռնականաց հետ հրաձգութիւն սկսին մի քանի ժամ, աշխատութիւնն որ մեր զօրաց կարգը քանդեն, բայց չ՚զօրք։ Օրը իր կարգով բանակատեղը յետ եկաւ 9 մարդ վիրաւորված ունենալով։ Լեռնականաց մեծ վնաս եղաւ։

Փոքր—Ալինուս օարեագիցը յունիսի 9 ին առաւօտու 6 ժամին փոքր Ալի ակ աղբիւրը երկու խումբ զօրք, դնացին որ մեկը շինութեան փայտ կոխի, և միւսը զօրաց ձիանոց ջոկը պահպանի, և տեսնես 2 ժամից յետ մօտ 300 Թաք կացած լեռնականք վրայ տուին առաջին խումբին, միւս խումբը կռուի կարգով սպրքելով նրան Թօխի և Թուանքի կրակ վեր ածից Թշնամոյ վրայ և ոտիպեց որ առանց կարգի փախչի Ընդրուկի ձորը։

Լեռնականք այս կռուումն մեծ վնաս ունեցան բաց չ՚ի տեղնուտեղն մնացած 6 մարմնից, սպանուեցան 37 մարդիկ, և շատերն էլան վիրաւոր։ Մօտ 50 ձի սպանուեցան և վիրաւորվեցան։ 6 սպանուածներից որք բերուեցան ամրոցը մի քանիսը պատուաւոր մարդիկ էին և նրանց միջին էր մեզ ծառայութիւն արած Օֆիցեր Ա. Հ. մեր — Հաջի - Ա.բուկովն։

Մեր կողմից ծանր վիրաւորվեց պօռպօռչիկ Աղաթաբէկը, սպանուեց մին կամբով բռնուած ծառայ։ Թեթև վիրաւորվեցան 3 զազախներ։

Յաջորդ նահանգումն Կ՚ենթադրվ Մայիսը Աղցկլին և պօռպօլկովնիկ Ադգէնն օգոստոսի 21 յերեկոյին 3 ժամին գնացին Խաշիլբեկվոյց վրայ, և առաւօտ 7 ժամին մեծ աւար ձեռք գցեցին, լեռնականաց հետ կռիւ բացուեց, Կազախները ձորի բերանը բռնեցին, որ Թշնամիքը դուս չգան որով ժամանակ տուին, որ մեր զօրքը նեղուցումն անց կենայ։

Այս կռուումն մեզանից սպանուեցան 5 սաղդատ և 19 վիրաւորվեցան։ Թշնամոյը սպանուեցան 18 մարդիկ. որոց 8 ն ընկան մեր ձեռք, 40 հոգի վիրաւորվեցան, 14 գերի ընկան, և բաց յայսմանէ նրանից խլեցինք 100 հատ կով և ոչխար, 80 տաւար և 1300 ձիանք։

Տէրբերդիոնու օարեագումն օգոստոսի 18 ին առաւօտ Կ՚արաչայու միլևսկի լեռնաւորիւն դնացած զօրքն տեսաւ լեռնականաց մեծ բազմութիւն, որ Տէրբերդի ամէ կողմը Թաք էին կացած Կուրտկուլ ձորի մէջ։ Օարեագէ գլխաւոր պօռպօլկովնիկ Գուտարովն նոյնժամայն զօրք ժողովեց և շտապով Թշնամոյ դէմը գնաց, և մօտիկ չտալով նորա Թափած տատիկ կրակին, խոհոյն պաշարեց նրան, երեսը շուռ տալ տուեց և ցրուեց նրան. էս զօրաւմը ձեռք գցեցինք 2 մարմին, շատ Թրեր, եաղունքեր, բաշլիկներ, և լեռնականների պատրաստած բոլոր պաշարը։ Մեր կողմից վնաս չելաւ։

Կամկամեան զէմ ձախ Թևումը։ Յունիսի 3 ին տասն զազախներ Ամէնիկայ գլխաւորի հրամանի տակը դիշերային Թագուն պահպանութիւնից յետ դառնալու ժամանակը Գանիխ — Խրզաու կիզևանը յանկարծ շրջապատեցան 30 լեռնականներից, որք պահանջեցին նրանցից զէնքերը վեր դնել և անձնատուր լինել, բայց քաջ զազախներն մի տեղ կիսատելով պատասխան տուին Թուանքի կրակով, և Թէպէտ երանցից 6 մարդ վիրաւորվեցան, բայց մինչ՚ի այն ատեն հանը Թուանքով կռիւ տուին, մինչև Գանիխ — Խրզաուը զազախներն զարմացնելի ձևով լսելով օգնութիւն հասան։ Որոց մօտանալն տեսնելով լեռնականքն փախան Ամէնիկ ակ ասին։

Յունիսի 11 ին 400 լեռնականք վրայ տուին 11 զազախների, որ պահպանութիւն էին անում Ավդվիժենակի և Պրեդբազդ դիտանոցի մէջը, բայց զազախները արածող ձիանները մի տեղ մօտ անելով բլուրի ցածրումը նստեցան և Թուանք գցելով Թշնամոյն բանդ արին, որ քանի անգամ յարձակվում էրանց վրայ Թրերով։ Այս զազախների ձայնի վրայ Ավդվիժենակի բերդիցը մին բատալիոն մին Թօխով (զարբազանով) և 100 զազախով դուս եկաւ։ Լեռնականք այս զօրաց դուս գալն տեսնելով գլխաւորներն առան փախան դէպ՚ի Ալդունի ակ կողմը մի սպանած ձի Թողնելով։ Մեր կողմից սպանուեց մին զազախ և վիրաւորվեցան մի զազախ և 9 ձի։

Օգոստոսի 10 ին լսեցաւ Թիւն դնացած 10 զաղթականը յանկարծ պաշարուեցան մօտ 100 լեռնականներէ, բայց մինչ ՚ի այն աստիճան պահպանեցին իրանց քաջութեամբ Թշնամիք վայ խիստ կրակ ածելով, մինչև Այդվիժենակի բերդիցը 200 զազախ օգնութիւն գալ գնալով ազատեցին քաջերին, բայց ախտա որ Թուանքը գրեթէ 8 ը վիրաւորվեցան Թշնամիքը, որ իրանց վրայ առնուազարիկ ասելի եր։

Կապիկան Ծովի կողմը։ Սեպտեմբեր 9ին Ներսէս Աղեքսանդր Բարոն Ալմանդելը հրամանի տակը դէպ ՚ի Ալբուրի—Օտարը գնալու ժամանակը պատահեց Թշնամիք, և Թուրքերի ու Թուանքներէն կրակով յետ դարձաւ, այս տեղ ձիաւոր միլեցիանները մի քանի լեռնականաց գլխները Թռցրին, որք այսպիսի քաջասրտական հարձակութեան չէին սնուած։ Պատանեների միջումն է և Թշնամիք առաջնորդ Խալաչը։

Օգոստոսի 11 ին 700 ձիաւոր և 400 հետևակ լեռնականք Սուգրաալինու Նայերի առաջնորդութեամբն երևեցան ասրերի ծերերին Կումուխի մօտ, մարքներումն ունենալով՝ որ էնտեղ արածող տաւարը քշեն տանեն, բայց պօլկովնիկ Կլուգէնն որ Կաղկումուխի կառավարիչն է, աղմուկը լսածին պես մօտ արաւ բնակչացը և զօրաց մի մասն և հետևակ Թշնամիքն պաշարեց և նորա բռնած բլուրներիցը ժաժ դրեց։ Թշնամին այս անակնկալ յարձակմունքից պաշարուած սկսաւ փախչիլ։ Մեր ձիաւորքն և բնակիչքն հետներն ընկան մինչ ՚ի Մուկոր և Խոլրի գեղերը։

Այս կռուումն 5 հոգի զերի արինք։ մինչ ՚ի 30 մարդ սպանեցինք և վիրաւորեցինք, յորմէ 9 մարմին ձեռք կռուի տեղը։ Ռուս յայտնեց նրանից լսեցինք 3 ձի, 35 վիրաւորի սուր Թուանք, և ուրիշ շատ զէնք և շորեր։

Կաւկ։

Ս. Պետերբուրգ։ սեպտեմբերի 26 օրը շաբաթ յետ կատարելոյ սրբազան միրուռնեան արարողութիւնն Նորին Կայսերական Բարձրութեան Մեծ Իշխանի Կոնստանտին Կոնստանտինովիչի Ֆրանցուզաց Կայսեր դեսպան դուքս Մոնտեբելլոն առաջնակ մի իւր պատասխանութիւն Թողնելով պատիւ ունեցաւ վերջին հրաժարական երկրպագութիւնն մատուցանել ԹԱԳԱՒՈՐԻՄ ԿԱՅՍԵՐՆ։

Մի և նոյն օրը պատիւ գտան ներկայանալ ՆՈՐԻՆ ԿԱՅՍԵՐՈՒԱՆԱՆ ՄԵԾՈՒԹԵՆՆ և մատուցանել իւրեանց յանձնառարական Թագաւորի Թղթերը՝ կամ Պօնժելեան, արտաքոյ կարգի դեսպանի կոչմամբ և լսածը միևնոյն Բաւարիոյ Թագաւորի Սէր Ջօն Ալեքսանդեան, արտաքոյ կարգի դեսպանի կոչմամբ և լսածը միևնոյն Թագաւորի Մեծին Իրիտանիոյ, և բարձ կենտերից Աքսանեայ Թագաւորի միևնոյնա—նախագահի անուամբ։

Թիֆլիզ, 10 այսր հոկտեմբերի, գիշերվայ 11 ժամին, Թիֆլիզցոյնակ Հայ Ազնուականը Շուբաշևանց և Պարսից Հպատակք Այսրկովկասեան Անդրեաև և Եպաշ ը Ազգամ օղլի, դիտաւորութիւն ունեցան նալով կողոպտել ժամագործ Մինաս Ջրջրեանցի դուքանը, խարէութեամբ դուրս են տարել դուքանի պատհապանները Թուրքի—Հպատակ Հաջուն և Այրգարին, որոց ազգանունը չէ յայտնի, և խեղդել են նրանց։ Սակայն նորին բռնվեցան, չկարողանալով կատարել իւրեանց դիտաւորութիւնը գողութեան մասին, իսկ խեղդուածների մարմինը գտնվեցան Հալուարարից դուրս, Հայոց գերեզմանատան մօտ։

Այս անյագի համար քննութիւն կարգուեցաւ և ապտոնները խոստովանեցան իւրեանց չարագործութիւնը, իսկ ամսոյս 18ին, դատարանի վճռով, նրանց առաջին երկուսին կախ տուին կախաղանից, իսկ երրորդին զրկի մէջ տանել բերելով ծեծեցին։

ՉՆՆԱՕՂՆ ԼՈՒՐԵՐ։

Մեդիկալ Կոչեցեալ կազմէի մէջն գրած է. Թէ պատահմամբ գտնուեցաւ մի շատ գերազանց հնաոճ երաժիշտ գիմ։ Ջոմբը (գօրձը, անձաղ) դնելով երաժ տեղը վրայ՝ խոկայն ցաւը կըկարի, և Թէ որ ածուխը մի ժամ Թողնուի վրէն, էն ժամանակը երաժը կատարեալ կառողջանայ։

Ֆրէղեր գետի մէջ նոր լուսընկած ոսկւոյ աւազը վաղուց ձգեցին հնտեղ կալիֆորնիայէ 30,000 բազդի հետ մանեկտներ։ Նիւ—Յորկցին էլ ուղարկամեն էնտեղ մօտ հազար մարդ, որոց հաշուումը գանուամեն մինչ 60 պօլեցիային յայտնի չարագործներ։ Այս առթիվ արժանի բանասիրութեան է մանիկ տալ տեղագրական ցիֆրներին պօլեցիական յայտարարութեանց Նիւ—Յորկի մէջ։ Ինտեղ յետին երեք ամսուան մէջ բանտի մէջ դրուեցան 17,300 մարդիկ, յորոց 17 անձինք մարդասպանութեան համար էն, 65 աւազակութեան համար, 4000 անձինք գանուեցան քուէքրուքի հարբած և 304 կռուելու (մկամիկու ծեծելու) համար։ Յայտնի է, որ լինչ ժամանակ ընտրելու ժամանակները կուգան, յայն ժամ նահանգաց գաւառապետան բոլոր բանտարկուածներին բանտերիցը բաց կըթողնի, որ նորա ձայն տան նրանց օգտի համար։

1857 Թուին Ընդհանուր Լրագրոյ ծովերի ափ ներքուստ պատահեցաւ 1,143 նաւերի խորտակիլ, որոց մէջ կորան 532 մարդիկ, և բոլորովին խորտակուեցան 437 նաւք։

Բերլին, Սեպտեմբերի 27. Յեթ. Այժմ իսկ հրատարակուեցաւ Թագաւորի հետևեալ բարձրագոյն հրովարտակը Պրուսիոյ ազգայնոյն անուամբ։

,,Ձերդ Ազգային Բարձրութիւն և սիրելի եղբայր իմ տուիք ինձ անդորրութիւն, իմ տեղը կառավարելով Թագաւորական դործքերը՝ երբ ես հիւանդ էի անցած տարին, որոյ վասն ես ձեզ ՚ի սրտէ շնորհակալ եմ. բայց որովհետև ես ըստ կամոյ Աստուածաբնութեան և ըստ ընթերցոյ առաջնութեան իմոյ չկարեմ դեռ այժմ ընծայել գլուխ կառավարութեան գործքերին, և որովհետև բժիշկներն ինձ խորհուրդ տուին, օգտակար համարեցան այս ձմեռ հարաւային կողմերը գնալ, վասն որոյ ես երկարատև տեսանելով իմ անկարելիութիւնն, որ անձամբ

կառավարել չեմ կարող, և մինչ ի առողջութիւն գըլուխնելս անձամբ կատարելոյ իմ Թագաւորական կոչման պարտաւորութիւնքն, խնդրեմ ձեր Թագաւորական Հարիճրութենէ սիրելի եղբօրդ իմոյ յանձն առնուլ Թագաւորական իշխանութիւնն եղական պատասխանատուութեամբ առաջի Աստուծոյ ըստ խղճի մտաց ձերոյ և ամենալաւ բարի կամաց, գործելով իմ անունով ինչպէս իմ վերանորդ, և ի գործ դնել առ այս պարտուպատշաճ ապագայի համար հարկաւոր երեք հնարքներն։ Իսկ իմ սեփական կարգադրութեանը Թողնումեմ միայն յարաբերութիւնքն իմ Թագաւորական Տան, որք դեմ առ դեմ ինձ կը վերաբերին։ Սան—Սուսի. 25 սեպտեմբերի 1858։ Ֆրիդերիխ—Վիլհելմ”։ Վաւերացուցին Անտեյֆել, Յոն—Դեր—Հէյդ, Սիմոն, Ֆոն—Բաումեր, Ֆոն—Ռոդեր—վինգ, Ֆոն—Աաասով, Կոմ Ֆոն—Ալդերզլեբ, Ֆլօթվել, Անտեյֆել։

Բուսախիյ Ինվալիդ։

ԲԱՆԱՍԻՐԱՆՔ։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ։ (1)

Գաղղիացւոց Կայսերական Վաւերադասրանը բացի տպագրեալ գրքերէց Հայոց պարունակումէ իւր մէջ գրեթէ հարիւր քառասուն ձեռագրեանք, որոց մասին Էբբայ Ավլիֆրուէն 1756 Թուականում յօրինեց մանրամասն ցուցակ։ Այդ գիտական մարդը ունեցել է Հայոց լեզուի և նորա Կրականութեան խորին գիտութիւն, իւր ձառի նախերգանաց մէջ ասում է։

„Ձեռագրեանքն Հայոց բաց են անուամ մեր համար նոր ուսման աշխարհ, որոյ մէջ ոչ մէկը Եւրոպացւոց, մինչեւ մեզ չէ եղել, որ նորա հարստութիւնքն հասարակաց Թեան յանդիման կացուցանէր։ Այդ պատիք մինչև ցարդ արգելքումն են կացած, այսինքն քարոզչէքն, կատարել են մի և եղ նոցա յանձնած Հաւատոյ գործը։ Պաշտօնը նոցա չէ ունեցել ոչ մինչ առնչութիւն Հայոց խորին գիտութեան հետ, եթէպէտ չէ տուել աւելի յառաջ մղել, քան մինչ որ հրամայել է կրօնքն նոցա։ Ինչ եպակոպոսն էլ են ամենք մինչ որ վերաբերութիւն առ Հայոց ազգն, ընդհակառակ մեծ համբաւ ունին ամենայն ոք կ'զմայլի, երբ կիմանայ Թէ կայ լուսաւորեալ ազգ, արժանի յիշատակութեան, և էգ ազգը Հայքն են։ Ամենայն ոք կ'զմայլի, երբ որ կ'իմանայ Թէ Հայք Ասիայում բաղկացել են մի վաղասրդ Հ'ներան չընթացս աւելի քան հազար տարւոյ, այսինքն է սկսած 440 Թուականէն Հրիստոսի ծննդեանն մինչ ցառումը Կոստանդնուպոլսի, որ եղել է ի 1453 Թուականին։ Յետ որոյ հետևել է անկումը գիտութեանց ոչ Թէ միայն Յունաստանում՝ այլև Հայաստանումը։ Համարձակվումեմ ասել, որ եղել են հնախօսի դարք, որպէս որ լինելոցդ, տասներորդ, մեռասաներորդ, երկոտասաներորդ, և երեքտասաներորդ դարերը, երբ որ Հայոց անունը կարող էր դաս տալ շատ ազգաց, և Թէ՝ բոլոր բովին նա էդ ժամանակումը՝ որպէս երևումէ, ունեցել է մարդիկ յայտնաւած ուսմանց ամենայն Հիւղերումը։ Աստուածաբանութեանց, եկեղեցական առնութեանց, քանաստեղծութեանց, վիճաբանայութեանց, հավատարմութեանց, պատմաբանութեանց, աստեղաբաշխութեանց, հմուտ Թարգմանութեանց, բանասիրութեանց, որք եղել են գիտակ Յունաց, Ասորւոց, Պարսից և Լատինացւոց լեզուաց։ Ամենք նոր բանաստեղծներից նոցա կնայես լաւ գիտեին Գաղղիացւոց հին լեզուն, որ ասում էջոս դարու Գաղղիացւոց վիպասանութիւններից մեկը Թարգմանել են Հայերէն ոտանաւորով։ (2)

Հայոց սկիզբ առ յիշեալ լեզուքն՝ առնում եգ ազգը մեր համար յոյժ Թանկագին. վասն զի՝ նոցա գիտնականքը հարստացրել գրականութիւններին գեղեցիկ յօրինուածք են Թարգմանել, և հայրենիքը նոցա պահպանել եղել ամենայն տեսակ խորհրդոց շարադրութեանց։ Հայոց գիտութեանց գանձարանը գտնելով արևելեան գիտնեն էլ բացվումեն մեր համար, և մեք ստանումենք եսկիսի հարստութիւնք, որ էինք վաստահանալ կարծել, Նէթ մեք ծանօթանալով նոցա ձեռագրեանց հետ, ապա կարելի էջ բացատրել, Թէ որպիսի լոյս էս գիտական ազգի և նորա դրացեաց պատմութիւնից կ'սփռուի մեր առաջև։

„Մեծ կարգինալ Րիշելեան առանց երկրայութեան ուներ բացակաց ցանկութիւն հասիկ յաջողակ գիտուով հաշակել իւր նախարարութիւնը, և առ դրվելոյս Հնդկաստանի Թագաւորութիւնը վառաստրել։ Այդ հանճարեղ այրը գիտեր, Թէ մեծ հնարք վառաստրելոյ էն էր, որ երևելի գիտութիւն, գիտութեան աշխարհն հաստատել։ Բայց Աստուծոյ Տնօրէնութիւնը՝ իւր անսահման իմաստութեամբն ժամանակ առ ժամանակ զարդարում Թագերը Թագաւորաց, զանազան Թանկագին ակներով, էս արևելեան փայլուն գոհարը նախանշանակից հնդեստանեցորդ Լուդովիկոսի Թագը զարդարելոյ համար։ Այդ Տնօրէնութիւնը մեծ կարգինալ Րիշելեային Թոյլ տուեց ակնհանելոյ մի քանի հատիկ ակնմանք Հայոց լեզուից,

(1) Այդ հատուածը, քաղուած է գրքից, էս մանկագրալ գրուած, Essai sur la langue Arménienne, par M. Belland. ի փարիզ Տպուած 1812 Թուին, հրամանաւ Ն. Նապոլեոնի, ի 15 սեպտեմբերի 1811 Թուին։

(2) Ի Վենետիկ տպագրուած 1779 Թուականում Հայկազեան Բառգիրքը տալիս է Հայոց լեզուի հարստութեան մասին յոյժ օգտաւէտ տեղեկութիւն, նորանում գտնուում են շատ բառք, որք անկարելի են ոչ Լատինացւոց, և ոչ Գաղղիացւոց լեզուաք Թարգմանել, որ միայն արտայայտութեամբ, և իւրաքանչիւր բառք Թարգմանում է յոյժ շատ վիպայութեամբ և ապացուցիչ, որ քանից ակներև յայտնի է, որ Հայոց լեզուն ամենից առաջի կատարելագործվածն է արևելեան լեզուներից։ Այլ և բառերի բաղմութիւնը՝ որք կոչվում են ուրիշ շատ բառերից, նշանակում է Հարստութիւնը խնայողութեան և խորագիտութեանն ազգի։ տալա ուրեմն Հայոց լեզուն պարտ է համարել ամենահարուստ լեզուաց մէկը։

Պատղեայսմը, որպէս զի՝ միւս մեծ կարդինալ (Ֆլեա-
ռին) կարող լինի Հայաստանը բոլորովին նուաճել.
սրովհետև գրիչն էլ ունի նպատակ իւր նուաճութիւնքը
արդար և սուրբ. այնու և է՝ մեծ ուսման համար գո-
նազանութեամբ, մի գրչի նուաճութիւնքը կարելի՞ է ասել
,,մշտնջենաւոր են,,

Աբբայ Վիլլեֆրուի Հայոց լեզուի մէջ յառա-
ջադիմութիւն առնելոյ եռանդը անկասկած մնաց։ Ու-
զումիա հնդուստանեցորդի Թագաւորութեան ժամանա-
կը գտուեցան քանի մի հատ Հայոց ձեռագրութիւնք,
որք մոռացութեան էին տուած, և չէին կարող յորդոր
լինիլ Հայոց լեզուաւ պարապողաց։

Նոյն սրովհետև այժմ Պաղղիայեն կառավարող
Թագաւորը լմնասուն է, պարշտպան ուսմանց և բա-
նասիրական հմտութեանց, մեք կարող ենք յուսալ որ
Հայկական Կաթեդրի հաստատութիւնը չէ լինելոյ էս
միակ բարերարութիւնը, այլ որ Աստ ամենամեծ իշխա-
նութիւնը ցոյց կրտայ Հայոց լեզուաւ պարապողաց, այլ
մեք միշտ ևս ենք ժամանակին, յորոյ մէջ եղ Աբբեթ
եան Պրակտութեան մասն՝ մեջտեղը յառաջադիմու-
թեամբ կ՚ըզբաղայ, և կ՚ձգտինի Պաղղիացւոց Պրակտ-
նութիւնը։

Ո՛չ միայն Աբբայ Վիլլեֆրուն էր աշխա-
տասէր անցեալ գարուն Հայոց լեզուի մէջ սէր տա-
րածելը. Ամէ և Մարկիզ Ներսէս Հայասանի վերայ
մեկ հարատև պատմական և քննադատական դիրքուն առա-
ջարկեց ցուցակ շատ շարադրութեանց, որք բաղկացուա-
ծեն Հայոց ամբողջ Մատենադարանը, ինչ բնական Հա-
յոց մատենագիրի ցուցակը կարող է արժանաւոր տեղ
ունենալ Պրքատան են ամէն մարդկանց, որք ցան-
կանան Հայոց պատմութեանց, Հատորոյ, ասա-
րութեանց, բարոյ, և գրականութեան ընդարձակ տե-
ղեկութիւնք ունենալ։ (3)

Կարելի չէ չյիշատնել, որ ի վերջ տասնութեր-
որդ գարու՝ երբ որ Պաղղիայումը Հայոց լեզուի պարապ-
մունքն բոլորովին թողած կէին, Ամէնն Ներսէսի Հայոց
Կաթողիկոսը յառելացուց տուրը Լիմմինի Տպարա-
նում Թղթի գործարան։ բերել տուից Պաղղիայեց շատ
պարագրագէտ մարդիկ, և մտադիր եր Հայերին ուսմունքն
ի Հայ լեզու թարգմանել։ բայց նորա մահը յառաջ
գալով ի 1780 Թուականին՝ խոտրեց եղ ձեռնարկու-
թեան կատարումն, որոյ նայն իսկ դիտաւորութիւնը ա-
պացոյց է, որ ուսումն և բանասիրական հմտութիւնն
Հայաստանումը՝ անդադար հետաքրքրութեամբ աշխատու-
թիւն են ունեցած։

ի Վենետիկ, Թարգմանեաց Վանքին Յովհան
1858 ամի, Թէոդորոսեան Բաւէտրեցիկեանց, ի
Օգոստոսի 15։ Свѣрено. Цензоръ Архим.
որ ի 1856 ամի Նոյեմբերի 6ին № 246։

(3) Compendio storico di memorie cronolciche, concernenti la relicione e la Morale della nazione Armena suddita dell impero ottomano dal marchese Giovanni de Serpo In Venezia 1786, 3 vol in 8.

ՎԻՊ

Գաղթականութեան Հայոց Եգիպտոսի.

դրեաց

Աբել վարդապետ Մխիթարեանց միաբան Վենետկոյ,
1854։

Շարունակութիւն։

Գ.

Ոը լինչ անցք են պատմութեան ազգի մերոյ Ե-
գիպտոս ատա, ո՛չ ի վեր յառաջանան քան զթուական
տրիկչեն 1824. այն է յաւուրս Ղազնաղրութեան Ա-
բրահամ եպիսկոպոսի, որ եղև յետոյ պատրիարգ Երու-
սաղէմի։

Ե՛կեղեցական չիշատակարանացն չի՛ք մեզ քաղել
չիշդ ժամանակագրական տեղեկութիւնս վասն ժամանա-
կին ընդ մէջ անցելոյ Պրիգոր վարդապետի առաջնումն Ա-
ղազնաղրապ մինչև ցյիշատակեալդ եպիսկոպոս, բայ ի
սակաւուց լինչ պիտելոյ մերում ձեռնարկութեան, զորս
և ի չիշատակարանացն քոս կարող առնեմք ցանկագիր.
բայց և ոչ ի նոսին գտանեմք զշարունակ յաջորդութիւն
առաջնորդացն ի ուսրը Պարիս եկեղեցոջ կամ նոսա
քան զայն ի քաղաքս. ուստի և զայնս ամենայն յա-
կամայելոյն Թողուլ յանձանաօթս, պիտանք ի գործս ժա-
մանակակից առաջնորդաց և առ մեօքն եղելոց ազգին Հա-
յոց։

Չիշատակեալ Կիրակոս Եպիսկոպոս կարգի առաջ
նորդ Հայոց Եգիպտոսի յամին՝ որպէս առաջաւ 1824.
ընդ իւր բերեալ զՊօղոսիկ վարդապետ վիճանորդ լի-
քեան. սա վարչ զԱղազնաղրութիւնն զամս 11. մինչև
յամ Տեառն 1835. իսկ յորմէ՛ն ել նա յայսմ պաշ-
տօնէ, ընտրեցաւ առաջնորդ վիճանոյն եպիսկոպոսին յա-
ջորդ նորա Պօղոսիկ վարդապետ ի նոյն ամի։

Յաւուրս առաջնորդութեան նոյն Կիրակոսի եղեալ
են Հայք տեղւոյս ի մեծի յաջողութեան յարքունի գոր-
ծս ըզհելինն, յորում և յիշատակութիւն հասանելք, որ-
պէս և Պօղոս պէյ Խուսֆեան, որոյ գործք աշխարհա-
ճանծի և առ ամենայն ազգս Եւրոպացւոց։

Ի մեծամեծ գործս ըզհելինն երկրիս էր առ հաս-
տատիլ գրան արքունի. յորոյ ի ընտրհս և Հայք վայե-
լելք են զպատհական և զպաշտպանութիւն կենաց և
կայից և բարուք ևս ի վաճառականութենէն շահելս
հաճ լեալ։

Մինչդ առ այր Պօղոս պէյ որքան երևելի եր ի
գործս վասն այլոց, վասն ազգին իւրոյ չիտացաց առնել
երևելի լինչ ի մշտնջենաւոր բարերարութիւն Եղիսաբեան
Հայոց։

Իսկ ի կարգի վաճառականաց երևելի եղեն ի ժա-
մին ժամանակի Եղնատրեան Աբէքեան ազգէ և Մկըր-
չեան ազգէ Խոջասարեան, որք յառաջագոյ գտան վասն
օգտի ազգին ի պաշտօնի լսնայատիտութեան. որոյ ի-
շատակ են նուիրեալ յանուն ազգին լինչ լինչ եկեղեցական
առանք, ի կարգի պատմութեանս երեսալ առաքի. զորոյ
բարերարութեան հոգի ի վաստ Հայրենի եկեղեցւոյ.

՚ի պանդուխտ երկիրս՝ ՚ի վարձ վախճանին բարեաց հատուցման։

՚Ի սկզբան առաջնորդութեան յիշատակեալ Գաբրիէլ վարդապետի որ կալաւ զառաջնորդուն Հայոց Եգիպտոսի զկնի Աղեքսիոս եպիսկոպոսի յամին 1835, ազգ մեր Հայկազունս և առաւելապէս ՚ի Գահիրէ ատ, ազգային սեպհական նուէրք հանդիսացան ՚ի միջ հասարակաց ազգաց Տաճկաց և Ազգացոց և Վիճակաց տեղւոյս, և ծանուցաւ յաչս Հերոսապատիւ և միւս Բրիտանիայէ՝ ազգ հին և Բրիտանական ծիսիւ և կրօնիւք բարեպաշտութիւք հաւատոյ քրիստոնեայ ազգաց, որպէս կէնին ՚ի սկզբանէ քրիստոնէութեան իւրեանց յընդհանուր Պետութեան Օսմանեցւոց առ ակն ունելով ՚ի քրիստոնէութեան վերնակն ՚ի բրնաւորիլ մահմետական կրօնիւ։

Բանիւ որպէս պրեալ եմք ՚ի սատարութիւնս և հիմնեցուցն մերոց ատ, ցոյն վայր ազգ մեր ոչ ունէր զհիմնի առանձին, այլ զի ազգ Վիճակաց սեպհական ազգ են Եգիպտոսի, և սեպհական բնակիչք երկրին, նոքա միայն ունէին զհիմնին ըստ ձևոյ տան տեղւոյ ազօթից Պատուհանաշարժութեան, յորժամ Պարտացիք զըրացեալք առին Հնդիպատացւոց զաջջան Պերիկէ։

Այլ զի և Պարտացւոց առին Տաճիկք, յոյն սակս և չէր օրէն Հնդիպտոս ՚ի նոյնն պետութեան միւս Բրիտանիայէ ունել զհիմնի որպէս և Հայոց։ զի ոչ էին Վիճակաց ատենն Պետութեան միւս յաւուրց անտի Հնդիպտական Պետութեանն։

Ասոնք նորոգ առաջնորդ յիշատակեալն Գաբրիէլ զայս նեղութիւն ազգին և զանվայելչութիւն տեսեր զիս հիմնի, գՀնութիւն նոցա և զանձկութիւն, և այ և զմեծագոյնն լինել ՚ի խափանել միջնայարկի տանն, յորում և Վիճակացն ազօթարան ընդ նեղ և ընդ խառն ձանապարհ, յորում և ժողովրդն ոչ բաւէր մտնիլ, բազեղիպ միջոց վարկաւ, և զամենայն ջան ՚ի միջ ածեալ քաջալերեալ լինքնին, քաջալերեց և զիշխանս ևս ընդ իւր ըստ նեղկոյ ազատութեան Բրիտանեութեան, գտանել և զհիմնեցուց ազգին ազատութիւն, առնուլ հրաման վասն շինութեան նորոյ և ազատանին ազգական հիմնեցուց, որ Տաճկական օրինօք փակեալ էր ընդ ամենայն աշխարհն, հակառակ կրօնից համարելով զայն։

Ըստ բարենպատակ ծորհրդով զամենայն եկամուտս կալուածոց Երուսաղէմի արդելուս առ իւր, զորս ինքն ամի ամի առաքէր յաթոռն, և զամենայն նուէրս և տուրս բանակաշտութեան ժողովրդոց կալեալ ՚ի ձեռին գնել նոքօք զառնս ինչ ՀՀեկից և Վիճակաց յատաջոյ Առաջնորդաց, անին նորոյ ՚ի հարատեւ տուրք Սարգիս եկեղեցւոյ՝ յընդարձակ փութոյ, ուր է այժմ եկեղեցին, և քակէ զայնս իսպառ յատարել տեղի հիմնարկութեան առաձարին։

Յետ որոյ ապա լինդիր արկանէ առ կուսակալ բռնեշին՝ տալ հրաման զբաւնի ՚ի կառուցանել զեկեղեցի, բայց ըստ արուժ չէ օրէն և ցարդ ՚ի Տաճկաստան կառուցանել Բրիտանեկաց նորոգ եկեղեցի, պատճառ այսպիսի ՚ի միջ բերեն, իբր թէ յատաջագոյն ՚ի տեղւոջն յայնմիկ եղեալ է եկեղեցի Հայոց և աւերակուիցս Հնկից, զորս արդ կամին վերացուցանել, առակ որոյ և յատաջագոյն ՚ի գատաստի (զոյնհամար.) առեալ էին ժողովուրդք մեր գիր հատատութեան։

Նմանէ ՚ի դժնեխէն հրամարտակ շինութեան եկեղեցւոյն։ իսկ իբրև շինութիւնն ամբառնայ ՚ի կէս կատարմանն, բգնեշին մեկուսացեալ գալով անտի ՚ի ժամանակին, իւրմանքն կոչեցեալ հոգևորականք Տաճկաց, որք օրինապահքն են Մահմետական կրօնից, միահաւանն բոլոր բառնան առ գատաստանապետ քաղաքին արգելուլ զշինութիւն եկեղեցւոյն մերոյ, որոյ շինութիւն արգելեալ է Մահմետական օրինօք ըստ սովորութեան նոցին, մանաւանդ եթէ միւս Բրիտանեայք չունին նորահիմն եկեղեցիս։

Օգայս և որ ղբացակայութիւն բգնեշին առնէ ՚ի ձեռն առեալ փոխանորդն բգնեշի, հրաման առաքէ առ Գաբրիէլ վարդապետ գաղարեցուցանել զշինութիւն եկեղեցւոյն, միայն եթէ ունին կտրօսութիւն, նորոգեցան զկինն. զի չի՛ք հրաման շինութեան նորոյ եկեղեցւոյ։

Իբրև գառնայր բգնեշին ՚ի տեղի իւր, վերստին մատուցանեն լինդիր վասն կատարման շինութեան եկեղեցւոյն, արգելուն յայր վայր. և վերստին հրաման առեալ շինութեանն, հատուցանեն զեկեղեցին ՚ի կատար։

Բայց զի շուտափոյթ եղև շինութիւնն առ երկիւղի, իբրև նորոգ կատարեալ զորձեանն էր եկեղեցին, անկատանիք նորա և քակեցան ՚ի տեղիս տեղիս սրմունքն, բատ որոյ և տակաւ ինչ յատ քան զառաջինն կանգնեցին վերստին առաւելութեամբ պատուոյ, ընդ որով տակաւին Ճնշէր այս նորակատոյց եկեղեցի։

Յամենայնի յայտնիկ ձեռնարկութեան եմք ՚ի բանս արքունի և եմք ՚ի շինութեան եկեղեցւոյն զորձակից և միանգամայն վերակացուք եմն յորոց Ալեքսան Էշխանգարեան և Մկրտչել Կարապետեան յատաջաւոր իշխանք ժողովրդեանն, որոց և միաձարպ գոլով յաչս բգնեշին բատ հաւատարմութեանց իւրեանց, առ գործակատս և առ գատաւորս իշխանութեանն ունէին զհամարումն մեծ, որով և յաւարտ հասուցին զշինութիւն եկեղեցւոյն, և պատճառ եղեն այլոց քրիստոնէից ունել առանձին և հոյակապ եկեղեցի ՚ի Գահիրէ, ուր ոչ գոյր և ոչ մի բայ յեղելոյն յատաջնի ժամանակաց Բրիտանեութեան։

Վանդի յորժամ երկրորդ ազգերս մատուցաւ յոյզս առ բգնեշին ասել արգելոյ իւրմանեանն շինութիւն եկեղեցւոյ մերոյ, հրավարտակ եհան նա ինքն բգնեշին ընդ ամենայն Եգիպտոս, զի ոչ միայն Հայք ապատ եղիցին կատարել զեկեղեցի, այլ և ամենայն Բրիտանեայք ուր ուրեք գտանիցին ՚ի նեղութ իշխանութեան իւրոյ։

Եւ այս ըստ հրամանիս ըստ այսմիկ այժմեան Բրիտանեայք ունին առ մեզ զառանձին առանձին եկեղեցիս Հայք, Յոյնք, Գազղեացիք, Նզղացիք, Վիտիք, և հերձուածք ոտա առանձինն, Հայտնապատինք, Յունալատինք, Վիտից Լատինք և այլք եմեալ մինչև առն ազգք՝ ազատութեամբ ընդարձակեալ զգաղութ Բրիտանեութեան, ազատաբար ևս ունին զՊատուհանաշարժութիւն յընդ ամենայն Եգիպտոս, և Բրիտանեական կրօնիւք ծաղկին ՚ի միջ Մահմետական կրօնից։

Այժմ ազգ մեր ոտա եկեալ են յամենայն կողմանց Ասիոյ և բնակատրեալ ՚ի Գահիրէ և Ալեքսանդրիա վաճառաշահութեամբք, հաստակեալ են բազումք ՚ի նոցանէ ընդ Վիտից ազգ՝ վերստանալով ընդ նոսա

յաղագս Թիւն։

Բազումք ևս ՚ի Պ չիտեաց անտի ածեալ են կին, և անունք գնեալ նաժիշտ Պետիկեցի, զոր վաճառեն սովորաբար, անդստակ գնոտա ունին ՚ի կին և Թողուն ՚ի նացանել զաւակ ժառանգութեան. ոմանք ևս ելկաը պատճիվ գնոտա կամ ՚ի մանկութենէ գնելովը, առնեն զնոտա Պրիստանեայս, և դարձեալ առանց պահել ամուսնանալով ընդ նոսա, զգաւակն ծնեալս ՚ի նացանէ համարին օրինաւոր ժառանգ կայից և գոյից իւրեանց։— Այսպէս յաղգ մեր առ ՚ի մերում ժամանակի. այսպէս լման և զմիս Պրիստանէիցն ազգ։

Սակս այսորիկ և եկեղեցական իշխանութիւն մեր առ՝ անուանք և եթ կայ, այլ արդեամբք անհետ եղեալ. ՚ի ոչնչանէ բազում մ՚ը հաղորդին խորհրդոյ պատարագին, սակս ընդ Մահմետական Պետիկուհացն գոլոյ խառն, և եպիսկոպոսն ո՛չ կարէ իշխել նոցին։

Սակաւք են, որք ունին կին օրինաւոր ամուսնութեամբ, առ որս և կատարի եկեղեցականն խորհուրդ պսակի, միրուռեան և այլոց։

Մերազնիք առատապէս ամենեքեան գրեթէ ՚ի վարձու ունին տուն բնակութեան. յառաջատրք սմանք ՚ի ժամանակիս շինեն սեփական տուն կալուածոց։

՚ի մերում ժամանակի յաճախեան Ազգիլատոս Օշիւռնոյի մերազնիք, և ամենեքեան գրեթէ մտանեն ՚ի ծառայութիւն քաղաքական իշխանութեան, ոմանք ՚ի գրագրութիւն դատաստանական տեղեաց Պրատացի բարբառ, այլք յայսպիսի պաշտօն վերաբերեալս բդեշխին և նորին քաղաքական կառավարութեան։ Սակաւք են յաջողակ ՚ի վաճառականութեան, ապա թէ ոչ՝ չէք այլ գործք մերազնեայց, զի որք են ճեպընթաց մտանն ժողովրդոյ, են ոմանք, զի առնեն լոկայախոհութիւն, քէն, որք արծաթագործք են, և են, որք ՚ի ծառայութիւնս յառաջատարոց, արձանոյց և պանդուկաց դատանին. և ոչքս են յաղքատացն կարգի, զաւուրն հազիւ հայթայթել պարէն։

Օրերս եւս իշխանս ՚ի ժամանակիս ունիմք յիշատակել զԻոփոյեցին և զվարպետ տէր Գաղատեոն. որոց թէպէտ զայլ բարեպաշտականն գործ, առաջինն շինեաց ՚ի յիշատակ զայժմեան Պռաջնորդարան, և երկրորդն մեծ ևս բարեպաշտութեամբ կառուցանէ գոլոյ հոյակապ վանս ազգիս մանկանց լուսաւորութեան։

Շարունակեցի։

ՐՆԵՆԱՏՂՕՈՒԹԻՒՆ

ԶՈՐՍ ԵՂԱՆԱԿՔ ՏԱՐԻՈՑ

Յայտնող Պոռոծային գործոց և նախախնամութեան։

Շարունակութիւն և վերջ։

Եւ Ձմեռնային սկսեալ դեպ ՚ի տուն, որվհետև օրերը կեան ու հետզ ցրտում էին, եղև որ ընկոյց բաց Ձմեռնային վերայ, վեր կացաւ հիւսիսի կողմից սառն քամին, փչում էր սարերի գլխից, ուղում էր ոտ ու ձոր պակի տեղերը, ծառերին չարդչդէ ու տակուռանդ անէ, և սեռայ այս քամու հետ գալիս էր մեկ ծերունի մարդ, սառուցի վերայ նստած, ձիւնը գլխին բլուր էր շինել, ձեռները բերանն էր տանում տաքցնելու, Ձմեռնային սրան շուտով, որ Ձմեռն իշխանն էր, գիտէի սրա սրտրոտութիւնն, որ երկրի գործը և վայելչութիւնը պիտի կտրէր, ամենայն կենդանիք ծակերը մտան նրա ահից, ես էլ ես կայ նրա հանդէս, շտապեցայ, գնացի տուն, փակեցի դռները, թղթեցի պատուհանները, վառեցի կրակն, տաքցրի տունս, երեխայքս Ժողովեցան կրակի չորս կողմը, և ուտելիքի, խմելիքի ու վայրի նեղութիւն չունէի, որովհետև պատրաստութիւնս իրան ժամանակին տեսել էի. վայելեցի Ձմեռնոյ տուած բարութիւնը, փառք տալով նրա սուրբ Ընտանեաց, անց կացի ձմեռն առանց մեկ բանի կարօտութեան և նեղութեան, հանգիստ և խաղաղ կեանք վայելելով իմ ընտանեաց հետ։

Մեկ օր գնացի փողոցն տեսնելու, թէ ձմռան հարատ ապրուստ չպատրաստողներն ինչ են անում, և տեսածիս վրայ այս տողս տողացի։

Ձմեռն վայ է և սոսկալի,
Ձանապարհները լեզուն են ցեխով.
բայց ինձ համար է հեշտալի,
լեզուն ունիմ տունս ապրուստով։
Ինչքան կուզեն թող թանգ ծախեն
ամենևին ես հոգ չունիմ.
իմ վաղօրօք պատրաստածս
հերիկ նոտած հանդարտ կուտեմ։
Փողոցումն ալիւր չկայ,
ձիւնն էլ ճամփեքն լռնելով.
գեղացին իւր տանը նստած,
ալիւր բերող ոչ որ չկայ։
Ալիւր ծախողն ուրախացաւ,
ցուրտ ու ձիւնն երբ սաստկացաւ.
անհոգ մնորդն պարկ շալակին՝
դուրսի դռանը կանդնեցաւ։
Մեկին երկու դէն է տալի,
հետն էլ երկու աչքով լալի.
մեկ շաբաթվայ ապրուստն առաւ,
երկաճ արտալ այս բանս առաւ։
Ղիտեմ աղքատ մնորդն ինչ կանի
այս շատ սաստիկ ձմռան միջի.
տարը հոգի տանս նստած
ցամաք հացի են կարօտած։
Ասլանն առաց ոտ եղբայր ջան
ես քեզ ինչ անեմ դու ես անբան.
չմիտք ածիր յամառան, յաշխան,
որ պատրաստես պաշար քոյ տան,
Ձիւնը չորս կողմը բռնել է.
իմ բաղդս արդ լաւ բացվել է.
ցորեն, գարին, հաձար, բրինձ
մեկին երեք վաստակում է։
Աղբրմելին կարմրատակած
յոգւոց հանեց ու ախ քաշեց.
անխելքութիւնն իւր նոր զգաց,
ալրի պարկը շալկեց գնաց։
Արդ եկ տեսայ, որ վայտ չունէը,
սայլատանի հետ խոստում էր.
վայտ առնելուն շտապում էր,
շուտ շուտ գինը ցածացնում էր։

Մայլապանը լինչպէս իշման,
կամ ջերուսը լերը գրամ.
լինչպէս հարուստ մարդ կանգնել էր
երկու ձեռքը եառ գրած։
Գլխին մարդիքը կխուճած են,
լինչպէս Ղարսեր մնա իշմանին։
իշմանը, ալնիւք, հարուստը, ռամիկք
հարցանում են գինը վայսին։
Մայլապանը հպարտ կանգնած
երկու ձեռքը կաղքին դրած
եօթեն մանկեթ է գին արած.
խօսքի վրայ հաստատ մնացած։
Գոռգոռալով է էլ խօսում
կասես ամպրանքն է ապրուշում,
միայն պարսն բառն է ասում,
ու իւր գրած գինն է ուզում։
Չմեն մայլապան, չմեն մայլապան,
վոյ մեր գլխին, ախ մայլապան.
առէք ես գոկէ մի մայլապան
ձիւն ու ձմեռան չմեն մայլապան։
Գինդ ուզի՝ մի՛ վախենա,
լինն էլ ուզես տուող շատ կայ,
քանի միմեանց ձեռքեն խլեն,
միշտ քո բանդ յառաջ կերթայ։
Ձմեռան մէջ շատ վայտ քերվը
ամա մանիկ տուող չկայր,
օրն տաք էր, ձմեռն հեռի,
վայտ պատրաստող շատ քիչ մարդ կար։
Հարուստներդ, գինդ կասեն,
քսակումդ շատ փողեր կան
աղքատ մարդդ տունն է քանդվել,
որ ջերուսդ միներ խոպան։
Տես դու հիմիկ անձդ բարին
երեսն սև՝ վայտն ձեռքեն
եշն անձուղով կայ փողչին,
երկու մանկեթ գին կարեչին։
Հարուստն եկաւ առաւ գնաց,
միջակ մարդն էլ առաւ գնաց.
խեղճն մնում է եժնանալու
ցրտի ձեռքեն չմեն գնաց։
Շատ ժլատն էր ուզեն ապասի.
երբ ամառն էր չէրս ապասի.
ուզեն չէ հինգ էլ կնքերն չկայ.
հակնին տուաւ չորս ապասի։
Ամեն բանի գին կայր կարած,
գնի ծուղեն էլ պատին կախած.
սիրաշատերն իւր ուզածին
գին էր դնում ամեն բանին։
Ուղղ ձմեռն էս այս տեսայ.
կտրած գնալ բան չտեսայ.
մեկ հարցնող ալ ոչ կկայր.
ամենքն իրանց կամքին տեսայ։
Էնէ մեկին պակսեցնում էր.
վեսան չկրաւ ուզեցնում էր.
ծախողն էլ շատ խնդմնդում էր
այս անխելք բանն երբ տեսնում էր։

Ընկեր, բաղկալ հարստացրին,
քսակը գին գէր շատ ձեռք լերին.
ամէն տեղ մարդ նստած տնին,
տեղն ու տեղն միշտ առնում են։
Ընկերը եկաւ, ալափնին է.
բերնէդ գարին ալափնին է.
վոզացումն էլ էնէ բան մնայ
ձագերն յետոյ ալափնին է։
Ձկեղն ու սոխն էլ բալդալնին է,
սրպատացան բալդալնին է.
եզ ու պանդրին էլ խօսք չկայ,
ձագերն յետոյ էնէ մնում է։
Ա՛յ մարդ խելքդ գլուխդ հաւաքիր,
տարուայ պահպարդ վոզդ պատրաստիր
ծուռ կշռքի տակ մի ընկնիր,
էնէ չէ քանդդ կը յամանքցնին։
Պետի էնէնց մանիկ մի տար.
կարած գնին դուս մի յետար.
մէկին երկու գինն կառնին,
էնէ և գնօղին շատ խեղճ լինին։
Յաբրանն զառեց գինդ տուն.
նստայ, տուի վառք Աստուծուն.
հայս, բերնէս, փոյտս շատ եր.
քարուքանոթ տունս լցեն եր։

Սեբէոնոս Ախտոյ Արծրունեանց։

ՄԱՆԻՄԱՎԱՆՔ։

Երկու ընկերք միասին անց կենալով անտառի միջով պատահեցան յանկարծ կառաղի արջին և կամեցան փախչել ինքեանց, միմեանց շտապելով վեր ելան ծառը, իսկ միսն չկարաց աղետաւել վազելով վեր ընկաւ գետնի վերայ, արջն շտապով մօտենալ նորան և գլուխը, ամէն կողմն հոտ քաշելց, մանուսանդ քթին և ականջներին, ոտքերնել մարդն շատ նեղնալով պահէր իւրան շնչոյ տեսնելու համար, արջն կարծեց թէ մեռած է այն մարդն, առանց վնասի թողուց և գնաց իւրան ճանապարհն։ Ասմանալով, վեր ընկերն ասաւ որ արջն հեռացաւ նորանից, վերջ կաւ ծառիցը, ծիծաղելով հարցրաւ իւրան ընկերին, թէ ի՞նչ էր ասում արջն նորա ականջն մին, այս ուղղելն մարդը կամենում էր հեռանալ սրանից, ասաց, արջն ինձ խորհուրդ տուեց, որ այսուհետև քեզ պէս անհաւատարիմ ընկերոջ հետ ճանապարհորդութիւն չանեմ։

Ընկերը
Գրիգոր Աբաղեանց։

Печатать позволяется
Тифлисъ. Октября 25-го, 1853 года. Цензоръ И. Кайтмазовъ.
Խմբագրէ Սեբէոնոս Արծրունեան։
Ի Տպարանի Ներսիսեան Հոգևոր Դպրոցի Հայոց
ընծայելոյ Ս. Գլխոյս Աղայ Գէորգեայ Արծրունեայ։